

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті виконано порівняльний аналіз трактування змісту категорії «економічна стійкість підприємства», простежено її еволюцію, виділено окремі підходи до визначення цієї дефініції. Запропоновано класифікацію економічної стійкості підприємств залежно від факторів, які на неї впливають. Проаналізовано фактори стійкого розвитку підприємства.

The comparative analysis of the interpretation of the «economic sustainability of the enterprise» concept, its evolution, some approaches to its definition are presented in the article. Classification of economic sustainability according to factors affecting it is proposed. Factors of sustainable development of the enterprise are analyzed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки, у період реформ, як свідчить світовий досвід, порушується нормальне функціонування економіки та посилюються її диспропорції. В умовах подолання кризових наслідків особливо позначається відсутність адекватної організаційної та інформаційної бази, що забезпечує економічну стійкість українських підприємств.

Особливої актуальності набуває обґрунтування природи, умов і механізмів досягнення цієї стійкості, що й стає предметом досліджень. Без аналізу розробок вітчизняних учених і практиків неможливо ефективно вирішувати проблеми економічної стійкості підприємства в сучасних умовах України. Для їх успішного вирішення необхідно, перш за все, глибоке осмислення самого поняття «економічна стійкість підприємства» і створення єдиного підходу до розробки механізму досягнення економічної стійкості підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженнями проблеми економічної стійкості підприємства займалися такі зарубіжні учені, як Л. Вальда, Л. Вальрас, Г. Гегель, Дж. Кейнс, О. Курно, К. Маркс, А. Маршал, В. Парето, П. Самуельсон, А. Сміт, Й. Шумпетер, Ф. Енгельс та ін. Їх дослідження стали вагомим внеском у розуміння категорії економічного аспекту «стійкості».

Проблеми сталого розвитку на макро- і мікроекономічному рівнях економіки досліджуються у працях сучасних економістів: Л. Абалкіна, І. Балабанова, А. Березіної, О. Бодрова, А. Грачова, Б. Злобіна, О. Зеткіної, О. Іншакова, В. Камаєва, Е. Короткова, Є. Корчагіної, Є. Коршунової, А. Корякової, В. Ковальова, Н. Кульбаки, В. Курченкова, Н. Лебедевої, Т. Лейберта, В. Леонтьєва, Л. Лівшиця, А. Малофєєва, В. Мальгіна, В. Мітюшина, Г. Мерзлікіна, А. Олейніка, Б. Райзберга, В. Роціна, Н. Собченко, Є. Стоянової, Ю. Сулейманової, Т. Сухорукової, В. Тімірясова, О. Шеремета та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розробці різних аспектів цієї проблеми присвячено багато наукових праць, але й сьогодні ще не повністю сформовані єдине трактування змісту категорії «економічна стійкість підприємства», підходи до визначення цієї категорії, потребує уточнення перелік факторів, які здійснюють вплив на економічну стійкість підприємства тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження еволюції змісту категорії «економічна стійкість підприємства» та виділення основних підходів до визначення цієї дефініції.

Важливість завдання розробки та практичного застосування понятійного апарату економічної стійкості підприємств визначено значимістю у соціально-економічному розвитку суспільства: з одного боку, вони є невід'ємною частиною існування людей, виступаючи джерелом

виробництва електроенергії, палива, сировини, а з іншого боку, пов'язані з державою та є джерелом податкових платежів для формування державного бюджету. Останнім часом становиться очевидним, що стійкий економічний розвиток держави є досяжним тільки за умови економічної стійкості таких елементів, як галузі, підприємства тощо.

Науковий напрямок, який досліджує економічну стійкість підприємств досить молодий. Дослідження питань прояви сутності економічної стійкості складних систем, у тому числі, економічної стійкості підприємств, показало відсутність на сьогоднішній день єдиної загальноприйнятої думки щодо цієї дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній теорії поняття стійкості господарювання вперше виникло в країнах Західної Європи у другій половині XIX – першій чверті XX ст., коли в господарствах цих країн стали швидко розвиватися капіталістичні відносини. Почалось усвідомлення того, що дедалі зростаючі потреби людства не зіставні з обмеженими можливостями світу для їх задоволення.

Ідею стійкого розвитку було використано в роботі Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку (1984–1987 рр.), створеній за участю ООН (комісія Брундтланд). У доповіді комісії «Наше спільне майбутнє» підкреслювалася необхідність переходу до стійкого розвитку. Під «стійким» у доповіді визначався такий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не підриваючи спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Доповідь Комісії Брундтланд підготувала фундамент для проведення Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, яка відбулась у 1992 році в Ріо-де-Жанейро. У конференції взяли участь представники майже 180 країн. За матеріалами конференції вперше у світовій історії на основі глибокого аналізу були прийняті «Декларація Ріо» та «Порядок денний на XXI століття», а безпосереднім результатом цієї конференції стало утворення в грудні 1992 року в рамках Економічної та Соціальної Ради ООН Комісії стійкого розвитку ООН.

Головним завданням цієї комісії є допомога міжнародному товариству у досягненні цілей стійкого розвитку і проведення моніторингу процесів переходу до принципів стійкого розвитку. Інтеграція економічної, екологічної та соціальної політики є головним завданням діяльності комісії. Взагалі завдання комісії полягають у наступному: здійснення керівництва з розробки політики і вибору подальших дій при переході до стійкого розвитку; підтримка діалогу і формування партнерства для досягнення стійкого розвитку між урядами держав і міжнародним товариством.

Необхідно відзначити, що більшість прийнятих ООН документів щодо проблем стійкого розвитку носять рекомендаційний характер та не мають статусу документів обов'язкової юридичної сили. Після Ріо-де-Жанейро під егідою ООН була проведена ціла низка проблемно-тематичних міжнародних конференцій, присвячених проблемам стійкого розвитку. Однак, незважаючи на всесвітнє визнання важливості цих проблем, й сьогодні реального зрушення у цій галузі досягти не вдалося.

Для того, щоб розкрити сутність категорії економічної стійкості, звернемося до історії її становлення.

Спочатку поняття «стійкість» використовувалося, як правило, в природничих науках і позначало «здатність системи зберігати усталене стан або відновлювати його (а також переходити до нового стану) після усунення дії фактора, що вивів її з цього стану». У результаті зростання ймовірності виникнення кризових явищ в економіці, викликаних динамічністю суспільного розвитку, виникла необхідність використовувати цю категорію стосовно і до економічних систем [1, с.1].

У сучасній економічній літературі поняття «стійкість» тлумачиться дещо по-різному. Так, у праці Є. В. Броїло [2, с.13] відокремлено два основних види стійкості: «стійкість функціонування» та «стійкість розвитку». Перше поняття розглядається щодо структури або функцій системи. Під «стійкістю функціонування» розуміють здатність

системи зберігати задані властивості і параметри в ході діяльності і в умовах дії зовнішніх обурень. Друге – «стійкість розвитку» – це збереження цілісності системи протягом багатьох циклів функціонування, тобто збереження заданих параметрів і удосконалення їх з урахуванням зовнішніх впливів і внутрішніх змін, а також досягнення поставлених цілей [2, с.14].

На думку Ж. Н. Казієвої [3, с.17] «стійкість визначає можливість самоорганізації, саморегулювання щодо внутрішніх елементів і адаптаційні можливості, вміння нейтралізувати або пристосуватися до несприятливих явищ без зміни своїх сутнісних якостей, функціональних і структурних характеристик – по відношенню до зовнішніх». Вона вважає, що причиною виникнення нестійких станів служить порушення рівноваги між елементами системи, а також між внутрішнім і зовнішнім середовищем.

Поняття стійкості поєднує такі важливі характеристики розвитку, як самозбереження об'єкта, що виражається у здатності до самовідтворення і самоорганізації, і його саморозвиток, тобто здатність до якісного вдосконалення. Сталий стан припускає можливість системи вирішувати виникаючі протиріччя і протистояти дестабілізуючим внутрішнім та зовнішнім факторам, не руйнуючи своєї цілісності і не змінюючи своїх основних властивостей.

Автор книги «Сталий економічний розвиток в умовах глобалізації та економіки знань» В. В. Попков пропонує вимірювати ВВП і планувати економічний розвиток не в доларах, а в гігаватах [4, с.2]. У своїх дослідженнях він посилається на концепцію переходу Республіки Казахстан до сталого розвитку на 2007–2024 роки (офіційний сайт Уряду Республіки Казахстан, указ № 216 від 14 листопада 2006 року). В документі визначено такі завдання: збільшити ВВП з нинішніх 29,4 до 248 ГВт; наростити ККД економіки з 31 до 53%; підвищити рівень життя з 1,95 до 13,65 кВт, а її якість – з 1,17 до 2,43 кВт год. на людину. Нагадаємо, що Казахстан – досить просунута з точки зору якості реформ і темпів економічного зростання держава пострадянського простору.

Автор В. І. Рошин розглядає економічну стійкість підприємства переважно з позицій його фінансового становища [5, с.5]. При цьому, як найважливіша ознака, виділяється платоспроможність і оцінюються умови, що визначають картину руху грошових коштів, їх наявність на підприємстві, напрямок, обсяг витрачання тощо.

Процес розвитку підприємства являє собою його саморух, саморозвиток, що складається з постійного виникнення і подолання внутрішніх протиріч, обумовлених структурою та змістом діяльності самого підприємства. У кожного підприємства існує безліч окремих, одиничних приватних протиріч в кожному структурному елементі, на кожному етапі здійснення ним господарської діяльності, оскільки суперечності є змістом останньої.

Необхідною умовою сталого розвитку є стійкий фінансовий стан підприємства, який є наслідком його ефективної діяльності у сфері виробництва та обміну. Запорукою виживання та основою стабільності стану підприємства є його стійкість, на яку впливають різні фактори: положення підприємства на фінансовому ринку; випуск якісної продукції, яка має попит; потенціал підприємства в діловому співробітництві; ступінь залежності від зовнішніх кредиторів та інвесторів; наявність неплатоспроможних кредиторів; ефективність господарських та фінансових операцій [6, с.189].

Відправною точкою для розробки системи показників, що характеризує стійкість розвитку підприємства, на думку автора, має стати аналіз факторів стійкого розвитку. Серед усієї сукупності факторів, що впливають на стійкість розвитку підприємства, майже всі науковці виділяють дві групи факторів залежно від місця їх виникнення по відношенню до підприємства: внутрішні і зовнішні.

У свою чергу, група зовнішніх факторів поділяється на підгрупи прямого і непрямого впливу. До підгрупи прямого впливу належать фактори, що безпосередньо впливають на стійкість підприємства (діяльність її споживачів, постачальників, посередників, існуючих і потенційних конкурентів, органів влади та ін.). Підприємство

також може впливати на зміну даних факторів шляхом зміни стратегії і тактики свого розвитку. До групи непрямого впливу належать фактори, які можуть не мати прямого негайного впливу на діяльність підприємства, але позначаються на ній. До них належать фактори політичного, економічного, соціального, технологічного, природного, правового, міжнародного середовища тощо. Зміна даної групи факторів, як правило, не підвладна підприємству, яке повинно враховувати їх при розробці стратегії свого розвитку.

Стійке функціонування підприємства забезпечується оптимальним поєднанням усіх зовнішніх і внутрішніх факторів середовища підприємства. Варто одному із факторів вийти зі стану рівноваги – порушується нормальне функціонування всієї системи. Стійкість підприємства – здатність ефективно функціонувати в умовах, що змінюються у конкурентному ринковому середовищі.

Факторами стійкого економічного розвитку підприємства є також низка загроз та можливостей внутрішнього та зовнішнього середовища. Важливими показниками є: політичне становище, раціональне використання ресурсного потенціалу підприємства, результати ринкового реформування відносин власності, поліпшення умов та середовища життєдіяльності населення, збереження екологічної безпеки території підприємства. Таке різноманіття факторів обумовлює необхідність диференціювання економічної стійкості підприємства за видами (рис. 1) [7, с.8]:

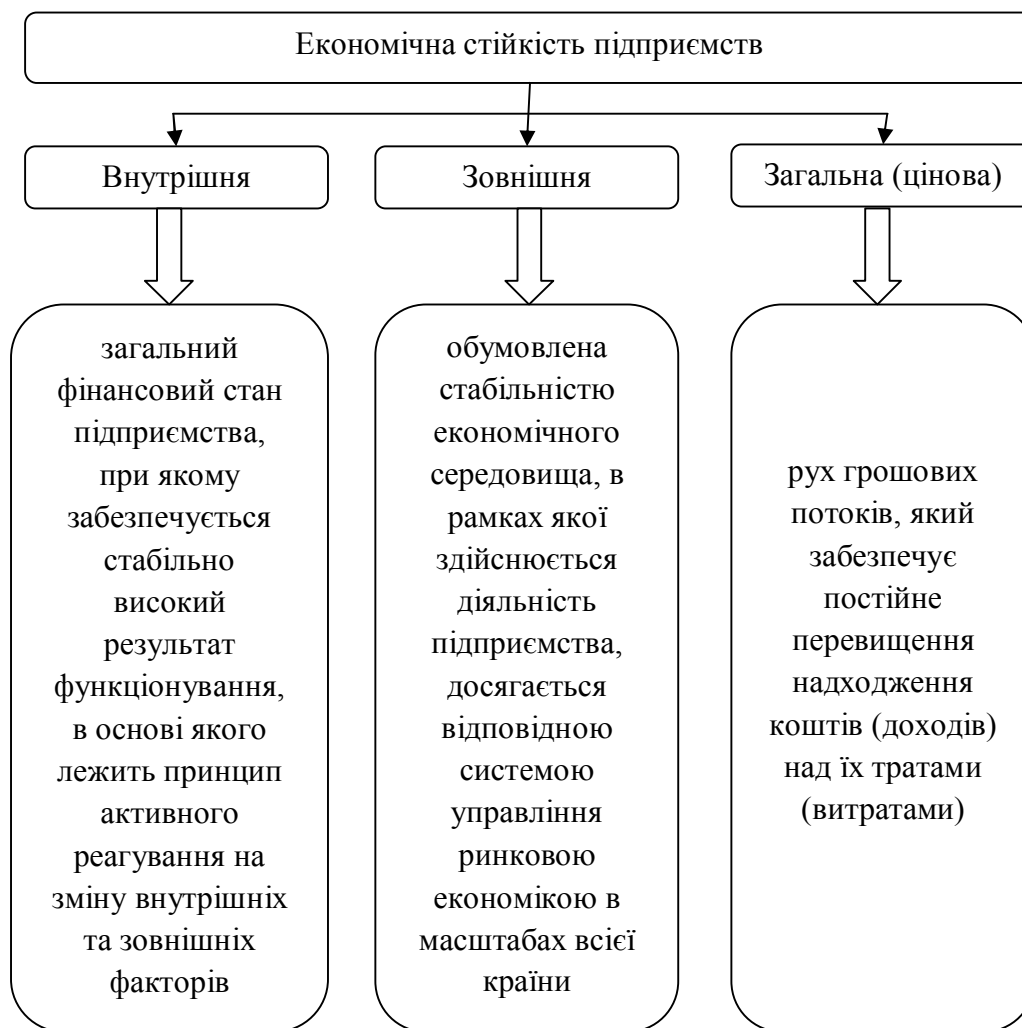

Рис. 1. Класифікація економічної стійкості підприємств залежно від факторів, які на неї впливають

На підставі аналізу економічної літератури, на думку автора, можна виділити такі основні підходи до тлумачення поняття «економічна стійкість підприємства», кожний із яких розкриває певні частини відповідного складного явища (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії економічної стійкості підприємства

№	Підхід	Представники підходу	Приклад визначення	Примітка
1.	Економічна стійкість підприємства тотожна його фінансовій стійкості	В. Д. Камаєв, Д. Г. Ковальов і Т. Г. Сухорукова, Е. М. Коротков, Н. А. Кульбака, Б. А. Райзберг, А. Д. Шеремет	Економічна стійкість підприємства – його фінансовий стан, господарська діяльність якого забезпечує в нормальних умовах виконання всіх його зобов'язань перед працівниками, іншими організаціями, державою, завдяки достатнім доходам і відповідності доходів та витрат [8, с.48]	На думку автора, фінансова стійкість є одним із основних компонентів економічної стійкості підприємства, відображає лише одну сторону його стійкого функціонування. Однак автор вважає, що стійкість підприємства не повинна обмежуватись рамками його фінансової стійкості
2.	Стійкість тотожна характеристиці стану підприємства щодо зовнішніх впливів	Є. В. Корчагіна, О. Г. Бодров, В. А. Мальгін, В. Т. Тімірясов	Економічна стійкість – зовнішній прояв внутрішньої структури підприємства. Для підвищення стійкості підприємства до впливу різних факторів, необхідно, перш за все, удосконалювати саме підприємство. Більш стійким є такий його стан, який, при рівних зовнішніх впливах і внутрішніх зрушеннях, схильний до менших змін та відхилень [9, с.2]	Автор вважає, що даний підхід не враховує досить значний вплив зовнішніх факторів на стійкість підприємства, тобто нівелює його. Економічна стійкість – поняття комплексне, як і сама господарська діяльність. Економічний стан підприємства може варіюватися від вкрай нестійкого, при якому воно перебуває на межі банкрутства, до відносно стійкого [10, с.178]
3.	Економічна стійкість підприємства тотожна стабільності та надійності його господарської діяльності; рівноважний стан підприємства як соціально-економічної системи	А. В. Каспіров, В. С. Мітюшин, В. І. Роцин	Економічна стійкість підприємства – стан динамічного розвитку господарюючого об'єкта, коли характеризують його соціально-економічні параметри при будь-яких збуреннях зовнішньої і внутрішньої середовищ зберігаючи положення економічної рівноваги [5, с.5]	На думку автора, даний підхід більш коректний, ніж перший, оскільки враховує як фінансову, так і господарську діяльність підприємства. Однак його представники деякою мірою ототожнюють категорії «економічна стійкість» і «економічна рівновага»

4.	Економічна стійкість підприємства тотожна його можливості зберігати поточний стан функціонування, адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища; здатність до підтримання діяльності та розвитку	Б. К. Злобін, В. Іоффе, І. А. Литвиненко, Г. С. Мерзлікіна, А. Б. Олійник, Е. А. Уткін, С. В. Чупров, Є. В. Шеврин	Економічна стійкість підприємства – здатність відновлювати первісний або приймати новий стійкий стан після припинення дії збурень зовнішнього і внутрішнього середовищ. В рамках даного підходу підкреслюються відмінності економічної стійкості підприємства від інших суміжних економічних категорій: на відміну від сталого розвитку вона не є процесом, а на відміну від економічної рівноваги – не є станом [11, с.4]	Автор вважає, що даному підходу притаманний такий недолік: незрозуміло, чим забезпечується здатність підприємства до функціонування та розвитку, його фінансово-господарська діяльність відходить на другий план
5.	Економічна стійкість підприємства тотожна підтримці певного рівня значень якісних і кількісних характеристик підприємства, при якому забезпечується його рентабельне функціонування і стабільний розвиток за рахунок ефективного використання ресурсів	А. О. Камаєв, О. В. Зеткіна	Економічна стійкість підприємства – забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання виробничих ресурсів і управління підприємством, забезпечення стійкого фінансового стану за рахунок поліпшення структури активів, а також стабільного розвитку потужності підприємства і соціального розвитку колективу при самофінансуванні [12, с.128]	Зауважимо, що даний підхід, на відміну від попередніх, виділяє умови, за рахунок яких забезпечується економічна стійкість підприємства. На думку автора, недоліком цього підходу є те, що на перше місце виходить рентабельне функціонування підприємства, ефективність його діяльності, в той час як здатність адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища залишається без уваги

Таким чином, аналіз розглянутих підходів до визначення категорії економічної стійкості підприємства дозволяє зробити такі висновки: на сьогоднішній день не визначено єдиного підходу до визначення даної дефініції; кожен з підходів має переваги та недоліки. Автор вважає, що має сенс синтезувати дані підходи для вироблення єдиного, найбільш повного та раціонального підходу до визначення категорії економічної стійкості підприємства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Автор вважає, що на підставі проведеного аналізу визначень економічної стійкості у колі науковців, можна зробити висновок: стійкий розвиток держави являє собою результат постійної взаємодії всіх суб'єктів економічних відносин. Отже, дослідження цих економічних категорій повинно передбачити аналіз усіх факторів, які впливають на формування умов стійкого економічного розвитку країни, галузі, підприємства та економіки в цілому.

Подальшого глибокого та вельми деталізованого дослідження сьогодні вимагає понятійний апарат дефініції «економічна стійкість підприємства», а саме: фактори та принципи економічної стійкості, показники оцінювання ступеня економічної стійкості, необхідність створення імітаційної моделі з метою застосування у практичній фінансово-господарській діяльності підприємств як елементів у структурі країни.

Список використаної літератури

1. Пискунова И. В. Эволюция трактовки устойчивости предприятия [Электронный ресурс] / И. В. Пискунова. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/05/20/1266918948/13.pdf>.
2. Броило Е. В. Методология управления экономической устойчивостью коммерческой организации на основе мониторинга кризисных процессов: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.05.02 «Экономика и управление на предприятии» / Е. В. Броило. – Екатеринбург, 2009. – 46 с.
3. Казиева Ж. Н. Устойчивое развитие промышленности (теория и методология): автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Ж. Н. Казиева. – Махачкала, 2009. – 47 с.
4. Інтерв'ю з д.е.н. В. В. Попковим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expert-ural.com/1-71-234>.
5. Рошин В. И. Экономическая устойчивость предприятий и реализация их экономических интересов [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук / В. И. Рошин. – Чебоксары, 2000. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-ustoichivost-predpriyatii-i-realizatsiya-ikh-ekonomicheskikh-interesov>.
6. Фоломьев А. Н. Устойчивость предприятий в рыночной системе хозяйствования / А. Н. Фоломьев // Экономика и организация рыночного хозяйства. – М., 1995. – 261 с.
7. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики: [учеб. пособ.] / Р. М. Нуреев. – М.: Инфра-М, 2001. – 240 с.
8. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины, 1998. – № 5. – С. 48–52.
9. Корчагіна О. В. Економічна стійкість підприємства: види і структура [Електронний ресурс] / О. В. Корчагіна // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 3/4 (15/16). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=820>.
10. Муренко Т. О. Організація контролю фінансової звітності (на прикладі підприємств залізничного транспорту України): дис. ... канд. экон. наук: 08.00.09 / Т. О. Муренко. – Одеса, 2012. – 244 с.
11. Олейник А. Б. Экономическая устойчивость предприятия в современных условиях [Электронный ресурс]: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.04 «Экономика и управление предприятиями» / А. Б. Олейник. – Волгоград, 2002. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/ekonomicheskaya-ustoichivost-predpriyatii-v-sovremennykh-usloviyakh>.
12. Зеткина О. В. Об управлении устойчивостью предприятия / О. В. Зеткина. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 2003. – 315 с.

Прийнято до друку 29.03.2013